

The Road Less Traveled

The Secret Battle to End the Great War, 1916-1917

Door Philip Zelikow

New York (PublicAffairs) 2021

334 blz.

ISBN 9781541750951

€ 32,-

Een van de meest indrukwekkende liedjes over de Eerste Wereldoorlog is zonder twijfel 'The Green Fields of France'. Daarin wordt het lot bezongen van een jonge soldaat, Willy McBride. En dan die eerste zinnen: 'I can see by your gravestone that you were only nineteen, when you joined the great fallen in 1916. I hope you died well and I hope you died clean, or young Willy McBride, was it slow and obscene?' Hoeveel van die jonge mannen aan beide kanten zouden niet gesneuveld zijn als er al in 1916-1917 vrede was gesloten? Becijferen is moeilijk, maar het moet om miljoenen gaan, een hele generatie die in het trommelvuur van de Eerste Wereldoorlog om het leven kwam.

Over de 'Mutterkatastrophe' van de twintigste eeuw is onnoemelijk veel geschreven. Veel aandacht gaat daarbij uit naar de oorzaken van het conflict, de grote veldslagen, waarom de generaals zo lang vast bleven houden aan het offensief, en bovenal naar de schuldvraag: wie was er verantwoordelijk voor het uitbreken van de oorlog? Veel minder is er gepubliceerd over pogingen om het conflict eerder te beëindigen. En dat is niet terecht, stelt Philip Zelikow in zijn fascine-

rende *The Road Less Traveled. The Secret Battle to End the Great War, 1916-1917*. Waarom, zo vraagt hij zich af, mislukte 'the secret German peace move of 1916' (blz. 13), terwijl de Duitse ambassadeur in de Verenigde Staten in november 1916 verklaarde dat 'peace is on the floor waiting to be picked up!' (blz. 15)?

Complexe besluitvorming

Zelikow biedt een mooie schets van de enorme complexiteit van de besluitvorming, diplomatieke initiatieven en de brede waaier aan betrokkenen aan beide kanten. De auteur stelt dat de strijdende partijen tussen augustus 1916 en eind januari 1917 worstelden om een eind te maken aan de oorlog. In veel opzichten, zegt Zelikow, is de vraag waarom er *niet* gekozen werd om de oorlog te beëindigen veel interessanter dan de kwestie waarom de oorlog begon. Daar is wel het een en ander voor te zeggen, al blijft het – de auteur gaat er wat makkelijk aan voorbij – vooral speculeren hoe de geschiedenis eruit had gezien als de oorlog inderdaad eind 1916, begin 1917 gestopt was. Hij maakt wél duidelijk dat de Duitse regering in het geheim vrede zocht en bij de Amerikaanse president Woodrow Wilson aandrong op een vredes-

conferentie. Bovendien, zo stelt hij, moet dit initiatief serieus worden genomen: het was geen proefballonnetje, maar gecoördineerd met de geallieerden en politieke sleutelfiguren in Duitsland. Wilson nam het voorstel serieus, en dat gold ook voor de Britten en Fransen. En toch resulteerde het niet in vrede. Volgens Zelikow begreep Wilson nooit helemaal wat er mis was gegaan. Niettemin kwam er een einde aan 'America's historic neutrality and America embarked on a new course in world history' (blz. 10).

Volgens Zelikow waren de maanden tussen augustus 1916 en januari 1917 een 'window of opportunity', omdat alle partijen belang hadden bij een einde aan de vijandelijkheden. De Franse en Britse offensieven van dat jaar waren op niets uitgelopen en hadden miljoenen slachtoffers geëist, hetzelfde gold voor de Slag bij Verdun. Het Duitse keizerrijk en diens bondgenoot Oostenrijk-Hongarije zuchtten steeds meer onder de Britse blokkade en de eruit voortkomende tekorten aan grondstoffen en voedsel. Groot-Brittannië was er nauwelijks beter aan toe, en balanceerde op de rand van de financiële afgrond, al waren de Duitsers zich daar niet van bewust.

Zelikow maakt knap inzichtelijk dat er bij alle strijdende partijen – maar ook in het nog neutrale Amerika – sterk tegenover elkaar staande kampen en facties bestonden. In Groot-Brittannië was Herbert Henry Asquith jarenlang de premier geweest, en wel geneigd naar vredesonderhandelingen. Zijn collega en rivaal, David Lloyd George, was daarentegen voorstander van wat Zelikow noemt 'the all-out war effort' (blz. 42).

Aan Duitse zijde was de situatie minstens even complex, al was het maar omdat het parlement niks te zeggen had over defensie en buitenlandse zaken. Aan de andere kant van de Atlantische Oceaan stelde Wilson inderdaad een vredesconferentie voor, maar van Britse en Franse zijde kwam er weinig reactie: 'He [Wilson, M.L.] simmered with frustration. As the slaughter continued every day, he and House [Wilsons adviseur, M.L.] complained to each other about the foolish stubbornness on all sides, especially the British and French' (blz. 79). Dat was opmerkelijk, in de woorden van Zelikow: 'By August 1916, the warring countries were reaching their limits: limits to mass tolerance of the agony; limits in the number of men available to man front lines, factories, and farms; limits of money; and limits of food and other resources' (blz. 82).

De rol van Bethmann Hollweg en Wilson

Toch kwam er geen vrede en zouden nog miljoenen sterven en gewond raken. Wat ging er mis? Volgens Zelikow waren alle partijen ervan overtuigd dat alleen de Verenigde Staten in de positie waren een vredesinitiatief te ontwikkelen. Op 2 september 1916 stuurde de Duitse kanselier Bethmann Hollweg bijvoorbeeld een telegram aan zijn ambassadeur in Washington, waarin beknopt werd weergegeven hoe de Duitse leiding de oorlogssituatie inschatte: 'Hope to conclude peace before winter [...] would peace mediation by Wilson be possible and successful if we were to guarantee Belgium's conditional restoration?' (blz. 97). Zelikow kraakt een aantal

harde noten, bijvoorbeeld over Wilsons adviseur Edward House, die zich fel tegen vrede keerde. Wilson wilde vooral een praktische en simpele vredesconferentie, maar hij stelde er geen voorwaarden aan: 'Nor did it [de draft voor een vredesconferentie, M.L.] discuss the possibility of a cease-fire or the terms for an armistice' (blz. 169). In Duitsland had Bethmann Hollweg – deels verantwoordelijk voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog – maanden gevochten om de weg naar vrede open te houden, maar de militaire leiding en conservatieven vonden dat hij zijn kans had gehad: 'Public opinion and political opinion in the Reichstag wanted to let the U-boats loose, to starve the enemy as Germans were being starved' (blz. 233). Zelikow wijst er terecht op dat het Duitse opperbevel twee fatale inschattingsfouten maakte. Ten eerste de aanname dat de Britten (met Amerikaanse hulp) geen tegenmaatregelen zouden kunnen vinden tegen de U-Boote. De tweede aanname was catastrofaal: 'the underestimation of the United States' (blz. 252).

Hoe het ook zij, volgens Zelikow was de mislukking om de Eerste Wereldoorlog te beëindigen in 1916-1917 veel meer dan een menselijke tragedie van de miljoenen gesnevelde soldaten; het was een keerpunt in de geschiedenis. Zelikow stelt, in navolging van de Duitse historicus Robert Gerwarth, dat het geweld na 1917-1918 veel minder beheersbaar was: het werden existentiële conflicten om de vijand te vernietigen. Voeg daaraan toe het uitbreken van de Russische Revolutie

en de erop volgende burgeroorlog, de revoluties in Duitsland en de opkomst van het fascisme, en de tragedie van het niet bereiken van vrede wordt steeds groter. Zelikow wijt dat voor een groot deel aan Wilson: 'In the failure to make peace at the most opportune moment, no one failed, and failed the world, more than President Wilson. His was the most consequential diplomatic failure in the history of the United States' (blz. 271). Dat lijkt mij wat al te sterk – de Britten waren bepaald niet happig op vredesvoorstellen en dat gold ook voor een groot deel van de Duitse leiding – al is Zelikows beschrijving van Wilson als 'the rookie who sits down at the poker game and, dealt a hand with three kings, throws back two of them in the hope of getting better cards' (blz. 272) wel raak.

Zelikow gebruikt veel interessant archiefmateriaal en zijn vloeiende schrijfstijl maakt dit boek haast tot een *pageturner*. Hoewel niet overal overtuigend, is *The Road Less Traveled* een aanrader voor hen die geïnteresseerd zijn in diplomatieke geschiedenis en de Eerste Wereldoorlog. Zelikow verliest daarbij het menselijke drama gelukkig niet uit het oog. Of, zoals bezongen in 'The Green Fields of France': 'But here in this graveyard it's still no man's land, the countless white crosses stand mute in the sand. To man's blind indifference to his fellow man, to a whole generation that were butchered and damned'. ■

*Dr. Martijn Lak, Universiteit Utrecht/
Universiteit van Amsterdam*